

մուած է զհետ զաշ-էն = հետեւիլ = suivre. օր. Mekhithar et les auteurs suivants (qui le suivirent) Միսիթար և հետագայ հեղինակները, ուր՝ հետագայ = հետեւեալ եկող = որք զհետ եկին = հետեւեցան կը նշանակէ:

Հետը (= հետք = traces. օր suivre les traces եւն) ուրեմն միշտ հետեւեալու, հետեւէն երթալու իմաստ ունի. ուսկից

Հետագայ	= suivant	} Suivre
Հետագայք.	= suite	
Հետամուտ	= poursuivant	} (Sequi = Suivre)
Հետամտել	= suivre	
Հետամտութիւն	= poursuite	
Հետեւաբար	= par conséquent	
Հետեւական	= conséquent	
Հետեւակից	= consécutif	
Հետեւանալ	= suivre	
Հետեւանք	= conséquence	
Հետեւիլ	= suivre	
Հետեւող	= suivant	
Հետեւորդ	= consécutif	
Հետեւում	= suite	
Հետեւցնել	= faire suivre	
Հետզհետէ	= consécutivement	
Հետընթաց	= poursuivant	

Անդին կայ շարքը բուն հետք-ին որ նոյն հետ-ին արմատն է և հոմանիշ, ինչպէս հետախոյզ, հետագոտել, հետաքրքիր, հետի եւն:

Իսկ երբ ոչ թէ հետեւեալ կու գայ կամ հետեւեալ կ'երթայ = կը հետեւի, այլ ետ = ետեւ կ'երթայ, ետ կը կենայ, ետ կը մնայ, այն ատեն կը բարդենք ՅԵՏ մակբայով, և կ'ունենանք շարքը յետադարձ, յետակայ, յետադէմ, յետադիմել, յետակաց, յետամնաց. ասկից զատ՝ յետագիր, յետածին (յետոյ զրուած, ծնած եւն):

ԺԲ. — «Հրամանատար թէ հրամատար». — Առաջին ձեւը սովորական գործածութեամբն է, այժմ՝ ինչպէս մեր ոսկեղէն դարուն. տե՛ս Գ. Թագ. Դ. 6., Սիր. Ես. Երեմ. Դան. եւն:

Իսկ հրամատար-ն՝ ըստ Հայկազեանի՝ նախորդին համապատասխան ձեւն է. «Գրի և կարճելով՝ Հրամատար»: Աճառեան, ընդհակառակն, կը համարի որ հրամատար-ն

ըլլայ հնագոյն ձեւը. «Հնագոյն ձեւն է հրամատար. Ս. Գր. Բուգ. Եղիշ. որ ժողովրդական ստուգաբանութեամբ տեղի է տւած նորակերտ հրամանատար (իբր հրաման տանող) ձեւին. վերջինը արդի գրականի միակ ընդունած ձեւն է և նշանակում է «գործարանակի գլխաւորը»:

Նշանակելի է որ Աճառեան իր կարծիքին ի նպաստ ոչ մէկ փաստ ունի: Որով ի գործ կը մնայ Հայկազեանի կարծիքը:

ԺԳ. — «Պախուրց թէ պախուրց». — Հայկազեան կը դնէ միայն պախուրց ձեւը Ս. Գրքին մէջ գործածութեամբ օրինակով. Յովբ. Խ. 20, և Պատմ. Աղեքս. Ես. Յայսմ. բայց կը լռէ բոլորովին պախուրց ձեւի մասին: Աճառեան բարն. (1846 և 1865) Պախուրցի դիմաց՝ որպէս աշխարհարար կամ նոր ձեւ՝ ունի նաեւ պախուրցը:

Աճառեան կ'ըսէ. «Արդի գրականի մէջ գործածութեամբ է պախուրց ձեւով, որ ըստ ՆՂԲ և ՋԲ գաւառական է»: Ջախշախեան՝ ստոյգ է, կը ճանչնայ պախուրց ձեւը զայն «ամկորէն» դնելով. սակայն Նոր Հայկազեան բառարանն չունի այդ ձեւը. թերեւս Աճառեան՝ փոխանակ Մըխիթար Արքայոօր Հայկազեանին յիշելով՝ ուր դրուած է պախուրց իբրեւ ուսմիօրէն՝ սխալմամբ ՆՂԲ կը դնէ:

Ստոյգ է դարձեալ որ հին բառարաններուն մէջ պախուրց ձեւը չի տեսնուիր. այսպէս Յակոբ Վրդ. Յիսուսեան՝ լատին-հայ բառարանին մէջ (Հոլմ, 1714) միայն պախուրց-ը կը ճանչնայ. Փէշտըմալ-ճեան պատուելի՝ Ջախշախեանէն տաս տարի վերջ անգամ (1846) դեռ պախուրց չունի, այլ միայն՝ պախուրց: Ընդհակառակն Մոսկուայի հայ-ռուս բառարանը (1838) միայն պախուրց-ը կը ճանչնայ:

Ուրեմն, կը հետեւի որ, պահելով հանդերձ ընտիր ձեւը՝ պախուրցը, կրնանք գործածել աշխարհարարի մէջ նաեւ պախուրց գաղափարներ, որ, ինչպէս կ'ըսէ Աճառեան, արդէն ընդհանրացած է:

(Շարունակելի)

Հ. Ե. Փ.

ԱՐԵՒԵԼՔՆ ԱՐԵՒՄՈՒՏՔԻ ՄԷՁ

ՎԵՆԵՏԻԿ՝ ՏԵՍԻԼՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՍԱՎԱՅՐ
Ս. ՂԱԶԱՐ՝ ՀԱՅ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆՑ ՏԱՃԱՐ

Սեպտեմբեր ութի անոյշ իրիկունն էր: Ամբոխի եռուզեռ, նորօրինակ խանդավառութիւն, անծանօթ բարբառ, հետաքրքիր դէմքեր ծովափին վրայ, ուր հինաւուրց Առիւծը՝ աչքերն Արեւելք սեւեռած՝ կարծես անցեալ փառքերու հեռաւոր ու մոռցուած տեսիլներ կ'որոնէր զեռ...: Նոր կը վառէին աստղերն երկնքին մէջ: Լիճը թրթռում և ցոլք և նուագ էր միանգամայն ժպիտներուն՝ երկնքի և երկրի. այդ իրիկունն ան աւելի խանդոտ, աւելի ուռուցիկ էր սրտերուն պէս ամբոխներուն՝ որոնք դուրս կը թափէին հարիւրաւոր նաւերու, մակոյկներու և կրտսիներու ծոցէն, ու խառնուած ուրիշ ամբոխներու՝ կը դիմէին Դուքսերու տաճարը՝ արեւելքի ոսկիով, արեւելքի գծերով ու պերճանքով, արեւելքի բարեպաշտութեամբ շողջողուն:

Այդ օրը՝ հոն ամէն ինչ նրբացած կը թուէր ու հոգեզմայլ. իրանեան խուկեալ ու ամէնէն ազնիւն էր որ կը ծխար. սրբալոյս կանթեղներն աւելի պայծառ կը տոչոտէին հանդէպ մեծաշեայ և անեղ կերպարանքին Քրիստոսի՝ որ կ'իշխէ հրաշափառ վեհութեամբ ոսկի գմբէթէն վար՝ բիւզանդական արուեստին սրբութեամբ: Ու անդին Տիրամայրը՝ մանուկ Քրիստոսը գրկին, ու անհատնում շարքը սուրբերուն և Աստուածաշունչի զրուագներուն որ կ'երթան օծելով ու նուիրագործելով ոսկեղէն կամարներն անհատնում:

Այդ օրը ոչ երգէտն իր փողերը թրթռա-

ցուց և ոչ ջութակներն իրենց լարերը գալարեցին: Ամբոխ մը և լռութիւն՝ նորակառոյց ոսկեղրուագ սուրբ սեղանի մը դիմաց, ուր իջած էր կարծես իր դարաւոր փառքէն, Արեւելքի օծութիւնն Արեւմուտք բերող ամենասուրբ Տիրամայրը — Nicopeia — ու բիւզանդական իր շնորհագեղ աչքերէն, ինչպէս մանուկ Յիսուսի արարչագործ ձեռքերէն՝ խաղաղութիւն մը կը կաթէր, որ կարծես հոգեկանօրէն զգալի էր այդ ժամուն, այդ նուիրական վայրին մէջ: Ինքնամոխիւմի այդ աստուածային պահուն ահա տեսիլքի մը հմայքով Արեւելքի Տիրամօր առջեւ ծառացած, հեռաւոր երկրի մը կարօտն և արցունքն աչքերնուն, հեռաւոր եղբայրներու սիրովը մորմոքուն, Արեւելքի հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը կը խնկէին իրենց սրտէն ու շրթունքէն, ու շարականներու կուսական երգը կ'ամբառնար սրբաբոյր, ու կը ծաւալէր... Ահա, ամէնէն առաջ — ինչպէս կը վայելէ անոր որ «Մայր և դայեակ ամենայն իմաստից» է — յունական երգը Տիրամօր փառքին նուիրութեամբ, որքան օծում իմաստի՝ այն բառերուն ու հնչուփներուն որ Գրիգորներու, Բարսեղներու, Աթանասներու, Ոսկեբերաններու հոգիէն ու շրթունքէն բխեցան, ու հիմա երկար դարեր վերջ նոյն հաւատքով ու նոյն սիրով կ'ալկովին անոնց գաւազներէն հեռաւոր Արեւմուտքի տաճարին մէջ՝ որ այնքան ալ մօտ է Արեւելքին իր արուեստով ու պատ-

կականին: Հետաքրքրութիւնն և բարեպաշտութիւնը միանգամայն կը քաշէր խումն ամբողջները քաղաքին և եկուորներուն՝ որոնք այդ օրերը տեսան և ապրեցան Արեւելքի կեանքը ծիսական:

Հոգին՝ որ Արեւելքի հանգէպ կը բաբախէր այդ օրերուն՝ պէտք է կարգաւ Վենետիկ արեւելասէր սրբակենցաղ Պատրիարքին խօսքերուն մէջ՝ որոնք ժողովին նախարանը կրնան նկատուիլ: «Ո՛հ, որքան գեղեցիկ է Արեւելքի քրիստոնէոսը: Իր լուսավառ ծագման մէջ: Ո՛րքան գեղեցիկ է ա՛ն՝ Տիրամօր կուսական դէմքով, Յովհաննէս Մկրտիչով, Ս. Ընտանիքով, Սուրբ Առաքելներով: Գեղեցիկ քրիստոնէոսը Արեւելքի՝ Մարտիրոսներով, Վարդապետներով և բոլոր բանակովը սուրբերու և սնրիւն ձգնաւորներու՝ որոնցմով պատկազարդուած է ինք: Հապա իր սրբաւորներ պաշտամունքը... սնորհարար քերթուած մը որ Արքայաշրեան թոյսերը կը ցոյցնէ և երկնային դրախտին քաղցրութիւնը կը բուրդէ...: Սիրելիք, գուրովանքով յիշե՛ք որ Արեւելքի մէջ փայլեցաւ մեր Արեւակն Յիսուս, Արեւելքէն շուրջ Մարիամ՝ Արտանակը առաջատան, Արեւելքէն եկաւ մեզի փրկարարը. դարձրանք մեր միտքն ու սիրտը Արեւելքին՝ խուսարն սրտով աղօթելով Աստուծոյ որ զանի յիսկնէ միշտ իր օրհնութիւններով»:

Ընկերութեան ծրագիրը որուն յատակ ամփոփումն էր Ս. Քահանայապետին իմաստուն պատգամը — «Ճանչնալ Արեւելքը, սիրել ու գնահատել զայն» — իր արտայայտութիւնն ունեցաւ նախ ծիսական շքեղութեան մէջ: Բաց ի թիւ պատարագներէն, ծիսական բացատրութիւններէն և արեւելքի ու արեւելագէտ մասնագէտներու դասախօսութիւններէն՝ վեց գլխաւոր եկե-

1. Ինչպէս Լամբրոնացին ալ, առ Լեւոն Թուրքին մէջ, իր կարգին կը յիշէ զայդ. «Կաթողիկէ եկեղեցւոյ սովորութիւնն է որ ի մեծամեծ տօնան՝ ի Կոստանդնուպոլսի եկեղեցին զաւտարանն նախ ի լատին լեզու կարգան և ապա յիւրեանց. և ի Հռոմայ եկեղեցին, և յԱնտիոքուն և յԵրուսաղեմին՝ նախ ի հելլենացի կարգան, և ապա ի լատինացին, և այսպէս զմիմեանս սիրով պատուեն», ինչպէս ինք ալ Տարսնի եկեղեցւոյն մէջ

դեցիներու մէջ տեղի ունեցան Յոյն-բուզանդական, սլաւ-բուզանդական, հայ և լատինածէս ձայնաւորներ: Աւելորդ է հոս ծանրանալ արեւելեան ծէսերու վսեմութեան ու սրբազան գոյներուն, երգերու յատուկ սրբազան դրոշմին և տխրանոյշ տպաւորութեան, ծէսի խորհրդաւոր ներդաշնակութեան, ժողովրդեան մասնակցութեան և այլ մանրամասնութեանց՝ որոնք չվրիպեցան եւրոպացւոց աչքէն:

Նկատելի էր յոյն և լատին եկեղեցւոյ հնաւանդ սիրոյ և յարգանքի փոխադարձ ցոյցը՝, ըստ որում յոյն ձայնաւորի Աւետարանին յունարէն երգէն վերջ՝ երգուեցաւ լատիններէն ալ հաւատամքով, ինչպէս պատրիարքին լատիններէն պատարագին լատիններէն Աւետարանէն վերջ՝ երգուեցաւ նոյնը նաեւ յունարէն՝ հաւատամքով հանդերձ:

Հոս կ'արժէ յիշել շատ ազնիւ մտածութիւնն և փափաքը միութեան ջերմ պաշտպան՝ ընկերութեան քարտուղարին, որ առաջարկեց հայերէն Աւետարանի ընթերցումն ալ՝ յոյն և լատին լեզուներէն վերջ:

Հարկ չկայ ըսել թէ ձայնաւոր պատարագներէն ամէնէն շքեղն և յաջողը հայկականն էր, յայտնի է մեր ծէսին յատուկ վսեմութեան և պարզութեան համար, որ ունի միանգամայն իր խորհրդաւոր պահերը:

Անշուշտ փափաքելի պիտի ըլլար տալ հոս ամփոփումը բոլոր ճառախօսութեանց՝ իբր ռաւազմասիրտքիւն՝ Արեւելքի հոգեւանդներ, ծեսերն ու դասական հարցերը Արեւմուտցիներուն ճանչցնելու դիտումով, ինչպէս կատարուեցան Միլանի, Հռոմի և Փալերմոյի յոյն և լատին կղերական և աշխարհիկ մասնագէտներէն, քանի

ըրած է նոյնը, ըսելով «Տարսնի Կաթողիկէ եկեղեցին՝ եկեղեցի է իբրեւ զմի ի նոցանէ... զԿաթողիկէ եկեղեցւոյն օրէնքն պատուեցի», ինչ որ ազգաւ ու մով չազդատացիներուն և Զորագետացիներուն զայլակողութիւն եղած էր և ուրիշ զբարարութեանց կարգին զայդ ալ ամբաստանութեան նիւթը ըրած էին առ Լեւոն Թագաւոր՝ Լամբրոնացւոյն դէմ:

մը եպիսկոպոսներէ, յիշեալ ծիրանաւորներէն և Ուխտիս ընդհ. Աբրաքէն:

Կը բաւէ յիշել բանախօսութեանց տիտղոսները՝ զաղափար մը կազմելու ընդհանուր ուղղութեան: «Եկեղեցւոյ միութիւնը պատարագի պաշտպանութիւնն է մէջ», ինչպէս «Եկեղեցւոյ միութիւնը՝ որպէս իրազոր ծում՝ Քրիստոսի փափաքին»։ «Ընդհանուր ակնարկ Քրիստոնեայ Արեւելքի մասին»։ «Բիւզանդական սրբազան երգերը», հետեւորդ երգահանդէսով մը յոյներու ծիսական երգերու լաւագոյն նմոյշներով: «Ս. Հաղորդութիւնը աղբիւր քրիստոնէական միութեան», «Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ միութիւնը՝ Արեւելեան Սուրբ Հարց ըով»։ «Վենետիկ և Քրիստոնեայ Արեւելքը», «Միութեանք և միութիւնը», «Տիրամայրը տիեզերական միջնորդ քրիստոնէական միութեան շնորհաց համար», «Հռոմայ Քահանայապետութիւնը՝ կեղրոն Եկեղեցւոյ միութեան», «Խառնական կաթողիկէ լութիւնը՝ Քրիստոնեայ Արեւելքի մասին», «Ռուս ժողովրդի հոգին և Սոլովիեւի ժառանգութիւնը» և հուսկ «Խառնոյ ժողովրդի բարեպաշտութիւնն և Ռուսերու դարձը» ուր կ'արժէ նշանակել բանադարձը՝ Ս. Ղազարի մէջ ունեցած էր ներշնչումը ընդհանրական եկեղեցւոյ հետ միանալու՝ Աւիշանի հետ բախտաւոր տեսակցութեամբ. և ապա իր հոգւոյն մոեւ ըրմ բարեկամ ունեցած էր Հ. Յովսէփ Վ. Մարգարեանը՝ զոր մատնանիշ ըրաւ ներկաներուն մէջ:

Կ'աւարտէր շարաթական կրօնաշունչ հանդէսներու շրջանը, շողշողուն ու սրբազան կնիքովը վերջին մեծ թափօրին՝ կիրակի օր Սեպտեմբեր 9-ին: Դարձեալ տեսիլքի մը հմայքով Ս. Մարկոսի ոսկի գմբէթներուն և աննման հրապարակին մէջ տեսնուեցաւ շար ի շար Յոյն-բիւզանդական — սլաւական — հայկական —

ռուսական — ալպանական կղերը մէն մի ազգի ծիսական յատուկ սրբազան տարազներով, ամէնքն ալ յարգանքով և գուրգուրանքով շրջապատուած Արեւմտեան Եկեղեցւոյ հայրապետներէն, կղերէն ու ժողովրդէն՝ որ իր աննկարագրելի խանդավառութեան մէջ հոգեւոր երգերով կը թնդացնէր հրապարակն ու տաճարը: Ս. Հաղորդութիւնն ու կղերական դասը բարձրացան Ս. Մարկոսի ճակատի բարձրութեան վրայ. հոգեթունդ պահ մ'էր. վերջին աղօթքն էր որ կ'աւելնէր հրապարակին մէջ 10,000 սրտերէ ու բերաններէ, աղօթք մը առ Աստուած Արեւելքի հեռաւոր եղբայրներուն համար, անոնց «որոնց վարդապետները՝ մեր ալ հայրերն են հաւատքի: Պահէ՛ զմեզ ամէն սխալէ որ կրնայ զանոնք հեռացնել մեզմէ: Թող հաշտութեան և սիրոյ հոգին՝ որ հաւատացեալներու մէջ քու ներկայութեանդ նշանն է՝ փութացնէ այն օրը՝ յորում մեր աղօթքները միանան իրենց աղօթքներուն, որպէսզի ամէն ժողովուրդ և ամէն լեզու ճանչնայ և փառաւորէ մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս»: Ու օրհնութեան հետ թռաւ այդ աղօթքը երկինքն ի վեր ու մինչեւ հեռաւոր Արեւելքի խորերը՝ արձագանգելու բոլոր քրիստոնեայ ժողովուրդներու սրտին մէջ եղբայրութեան և սիրոյ երկնային քաղցրութիւնը:

*
*
*

Անդրադառնալով Արեւելասէր ընկերութեան կամ ժողովի աշխատանքին՝ կրնանք իբր անոր եզրակացութիւնն ընդունիլ հետեւեալ կրկին բանաձեւերը. «Ճանչնալ Արեւելքն ու ձանցնել զայն Արեւմուտքիւն» և «Արեւելքն՝ Արեւելցիներով»:

Առաջինը որպէս լուսամիտ պատգամ նոյն ինքն Ս. Քահանայապետին՝ արդէն իր մէջ կը պարունակէ երկրորդը, քանի որ Արեւելքն իր կատարեալ հոգեբանութեան, ծէսերուն և դասնութեան մէջ նոյն ինքն Արեւելցիներն են որ լաւ կը ճանչնան, հետեւաբար Արեւմուտքի լուսաւոր

բուժիչներ նկատմամբ Արեւելքի՝ ուղղակի
և անընդմիջապէս ձեռնհաս ու գիտակից
Արեւելցիներով միայն կրնայ իրագործուիլ,
ուսկից յետոյ նոյն հմուտ Արեւել-
ցիները կը դառնան կամուրջ կամ միու-
թեան զօղը Արեւելքի և Արեւմուտքի մէջ:

Արդարեւ շնորհաւորելի սկզբունքներ՝
որ հասունցած են անշուշտ դարերու ըն-
թացքին յաջող և անյաջող գործունէու-
թեան փորձառութեամբ:

Հա՛րկ է ըսել թէ Մխիթարեան Ուխտոս
իր հիմնարկութենէն ի վեր, իր Հիմնադրի
հետքերուն վրայէն ընթանալով՝ ըմբռնած
է այդ ուղին և նոյն ուղղութեամբ ալ զբա-
կան աշխատութիւններ կատարած և ար-
դիւնքներ շահած :

Հետեւաբար արդար էր վառ տենչը ժողովականներուն՝ տեսնելու Ս. Ղազարը որպէս մանրանկար բովանդակ Արեւելքին, ջան մը Արեւելցիներէ վառուած Արեւելքի համար՝ որուն փառապանծ յիշատակաւորանները կը պահուին հոն այնքան արդար նախանձախուզութեամբ:

Գարձեալ Սեպտեմբեր իննի իրիկունն էր, երբ Արեւելքի և Արեւմուտքի մեծ զաւակներ ողջունեցին մեր կղզեակը՝ այդ օրն աւելի շողշողուն՝ վճիտ ջուրերուն մէջ։ Ի յարգանս հիւրերուն և իրենց ազնիւ տէնչանքին՝ Ս. Ղազար մեծ ցուցահանդէսի կերպարանք առած էր. երկու ժամը որ երկու վայրկեան թուեցաւ անոնց՝ ամբողջապէս անցուցին Եկեղեցւոյ, Գրատան և Տպարանին մէջ։ Գրատունը իր վսեմ յարկին տակ շռայլօրէն սփռած էր հայուն հաւատքի և արուեստի ամէնէն ցայտուն և հազուագիւտ կոթողները, զըչագիւրներ Ժ-Ժե դարու՝ որոնց մանրանկարչական գեղեցկութիւնն ու հարստութիւնը մէկ կողմէն, և բնագրի արժէքը միւս կողմէն արդարեւ մեծ յարգանք և պատկառանք ներշնչեցին։ Հոն էր իրական Արեւելքը իր պանծալի հնութեամբ, հաւատքի մաքրութեամբ, իր տառապանքներով ու ցաւերով միանգամայն։ Հոն էր կարծես Եկեղեցւոյ միութեան փայլուն ապացոյցը՝ համախմբութեան մէջ և համաձայնութեան

հայ գրչին տակ հայացած Ոսկերերանհներուն, Գրիգորներուն, Բարսեղներուն, Եփրեմներուն և Աթանասներուն: Հոն էին ոսկի թերթերով ու որդան կարմիրով քանդակուած անցքեր ու փաստեր սիրոյ և եղբայրութեան՝ Եկեղեցւոյ հնադարեան շրջանի կեանքին և զանազան ազգերու և հայրապետներու փոխադարձ ներդաշնակ յարաբերութեանց:

Միանգամայն որչափ հնութիւններ Սրբեւեան՝ գուրգուրանքով պահուած հայ Եկեղեցիէն, ու յետոյ դիւրամատչելի գործուած լատին Եկեղեցւոյ ու Եւրոպայի գիտնականներուն :

Չէ կարելի նկարագրել խանդավառու-
թիւնն անոնց ի տես այդ գանձերուն՝ որոնց
արուեստական, գիտական ու եկեղեցական
արժէքներուն շուրջ յարմար և հակիրճ
բացատրութիւններ կու տայինք:

Եկեղեցւոյ աւանդատան մէջ հայ Եկեղեցւոյ ճոխ ու շռայլ սպասներու ցուցադրութիւնն էր: Հոն ալ սրբազան զգեստներու արեւելեան թանկագին և հազուագիւտ աշխատութիւններ արժանացան խոր գնահատանքի:

Անդին ընդարձակ ցուցահանդէս մ'ալ տպարանին մէջ սարքուած էր. Հայ ազգին և հայ Եկեղեցւոյ կեանքի, քաղաքակրթութեան, դաւանութեան ու ծէսին զրահան փառքերն ու Մխիթարեան Հարցերկհարիւրամեայ գործը՝ Արեւելքը Արեւմուտքին ճանչցնելու, և Արեւմուտքի լոյսն ու քաղաքակրթութիւնը Արեւելք սփռելու եկեղեցական ու արտաքին մատենազրական դասական ընտիր գործերով: Հոն կարելի էր տեսնել որոշ բաժինները արտաքին մատենագրութեան յոյն ու լատին աշխարհէն, և ապա նոր ազգերու լաւագոյն երկերէն՝ հայացած: Էւ փոխադարձաբար արեւմտեան լեզուներով թարգմանուած այնքան արեւելեան և զուտ հայկական գործեր: Էւ դեռ բաժիններ պատմական երկերու, ուսումնասիրութիւններ, Ս. Գրոց մեկնութիւններ, իմաստասիրական ու աստուածաբանական պատկառելի գործեր, կրօնաշոունչ և հոգեշահ մատենաներ: